

LUJO MARGETIĆ

UDK 949.712(093)

Pravni fakultet

Rijeka

## „HISTRIA“ U DVIJE VIJESTI IZ PRVE POLOVICE VII STOLJEĆA

**Abstract:** L'autore analizza la lettera di papa Gregorio I del luglio del 600 ed una iscrizione sulla porta principale della basilica di S. Pietro concernente i successi di papa Onorio (625—638) contro gli scismatici istriani nell'Istria. Secondo l'autore risulta che nel 600 gli Slavi si erano già insediati nell'Istria continentale, mentre la iscrizione onoriana deve essere interpretata nel senso che il patriarca scismatico Fortunato tenne le sede gradense per ben 17 anni.

1. Papa Grgur I u svojem pismu upućenom u srpnju 600. god<sup>1</sup>. Maksmu, salonitanskom biskupu kaže među ostalim:

*Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde inminet, et affligor vehementer et conturbor. Affligor in his quae iam in vobis patior: conturbor quia per Histriae aditum ad Italiam intrare coeperunt.*

Grisar je to preveo ovako: Che i popoli slavi minaccino d'invadere il tuo territorio, mi mette in grande inquietudine e desolazione. Mi affligge il sapere che voi soffrite, perché io stesso soffro con voi e m'inquieta la notizia che gli Slavi, traversando l'Istria, cominciarono già ad irrompere in Italia<sup>2</sup>. Od naših znanstvenika podrobnije se je odlomkom pozabavio M. Kos<sup>3</sup> i u njemu našao vijest o „istarskom prilazu u Italiju“. Istarski prilaz bio bi po Kosu rimska cesta koja je vodila preko notranjskog i tršćanskog Krasa u Furlaniju. Naime, sve po Kosu, kao i u rimsko doba i kao u XI i XII st., Istra je u langobardsko-bizantsko doba nesumnjivo sezala do Timava „tako da je pod bizantsku Istru pripadao kraj do crte Timava-Nanos-Javor-niki-Snežnik“. Prema tome, put kojim su nadirali Slaveni u Italiju i koji ujedno predstavlja „istarska vrata“ bio bi vipavska dolina. Taj kraj su Slaveni, kako nas o tome obavještavaju izvori, počeli oko 600. god. napadati „i po svoj se prilici tu polako naseljavali“, završava Kos. Kosovo mišljenje preuzeli su mnogi pisci, tako da se može smatrati vladajućim mišljenjem<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Monumenta Germaniae Historica (= MGH), Epistolarum (= Ep.) Tomus II, Berolini 1957<sup>2</sup>, 249 (br. X, 15).

<sup>2</sup> H. Grisar, San Gregorio Magno, Roma 1928<sup>2</sup>, 348.

<sup>3</sup> M. Kos, K poročilom Pavla Diakona o Slovencih, „Časopis za zgodovino in narodopisje“, 26, 1931, 209—210.

<sup>4</sup> Npr. B. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov, „Zgodovinski časopis“, IV, 1950, 72; M. Rojnić, članak „Istra“ u Enciklopediji Jugoslavije 4, 1960, 388 itd.

Čini nam se da vijest iz pisma Grgura I o Slavicima u Istri treba drukčije tumačiti. *Histriae aditus* ne znači „istarska vrata“ prema Italiji kao što ni *Histriae abitus* ne bi značilo „istarski izlaz“. Papa ne želi reći da Slaveni prolaze kroz Istru na putu prema Italiji, već naglašava da su se Slaveni time što su došli u Istru već počeli širiti po Italiji, drugim riječima, papa ne javlja o nekom pohodu Slavena preko Istre, već o tome da se Slaveni nalaze u Istri, koja je, kao što je poznato, od Augustovih vremena pripadala desetoj regiji Italije. Papa je dakle „uznemiren što su (Slaveni), došavši u Istru, počeli ulaziti u Italiju“. Vijest je dakle važnija nego što na prvi pogled izgleda, jer javlja o naseljavanju Slavena u Istri već krajem VI stoljeća.

Osim toga teško je povjerovati da je Vipavska dolina u to doba pripadala tršćanskom distriktu. Već je Degrassi lako i ispušno pobio tezu Kandlera i Benussija da bi Augustova Italija dopirala do Snježnika i Trstenika<sup>5</sup> pa je postojanje Katalanske gore i Katalanskog kaštela pripisao „užarenoj Kandlerovoj fantaziji“ i naglasio da Trstenik nije „Tergestenik“ (!), kako su ga zvali Kandler i Benussi, već riječ nesumnjivo slavenskog podrijetla. Degrassi je nadalje istako da područje kolonije Tergeste nije bilo identično s područjem tršćanskog biskupa, koje je doživljavalo razne promjene tijekom stoljeća.

Očito je da se iz opsega tršćanskog agera u klasično doba<sup>6</sup> i iz opsega dijeceze tršćanskog biskupa od XII st. dalje ne smije zaključivati o tršćanskom distriktu u ranom srednjem vijeku, kao što je, uostalom, jasno da se iz opsega rimske i mletačke Dalmacije ne može zaključivati o opsegu bizantske Dalmacije. Kako su Langobardi 568. god. ulazili u Italiju (također i) Vipavskom dolinom, posve je nevjerojatno da bi Bizant nakon toga mogao pristupiti ponovnom osvajanju tog područja, pogotovu ako uzmemo u obzir da je Bizant s najvećom mukom branio od Langobarda svoje posjede u neposrednoj blizini mora i Ravene<sup>7</sup>.

Vijest iz Grgurova pisma treba dakle tumačiti tako da su se Slaveni koncem VI st. smjestili u istočnoj i centralnoj Istri i tamo stajali nasuprot slabim bizantskim graničarskim posadama smještenima oko onog što je Bizantu preostalo u Istri, tj. oko Trsta, Koprca i Novigrada na sjeverozapadu te Poreča i osobito Pule na jugozapadu istarskog polutoka, o čemu rječito govore arheološki nalazi<sup>8</sup>, a i vijest iz pisma Grgura I iz 599. upućenog egzarhu Kaliniku o „pobjedama nad Slavicima“ u Istri<sup>9</sup>.

<sup>5</sup> A. Degrassi, *Ricerche sui limiti della Giapidia*, „Archeografo triestino“ ser. III, vol. XV 1929—1930, 271—275 = *Scritti vari II*, Roma 1962, 756—757.

<sup>6</sup> V. L. Margetić, *Accenni ai confini augustei del territorio tergestino*, „Atti“ Centra za historijska istraživanja, Rovinj X, 1980, 75—101.

<sup>7</sup> Podrobnije o tome v. u *L'Istria tra l'antichità e l'Alto Medio Evo* u našoj knjizi *Histrica et Adriatica*, u tisku.

<sup>8</sup> Podrobnije u radu navedenom u prethodnoj bilješci.

<sup>9</sup> MGH Ep. II, 154, IX, 154: *Inter hoc quod mihi de Sclavis victorias nuntastis itd.* Vijest se najvjerojatnije odnosi na neku uspješnu obranu koparskih graničara i novigradske posade od kakvog slavenskog prepada, a ne o egzarhovim vojnim operacijama u Istri, kako se to inače u znanosti tvrdi. V. bilješku 7.

2. Na centralnim vratima bazilike sv. Petra u Rimu postoji natpis koji nas obavještava o velikim uspjesima pape Honorija I (625—638) protiv istarskih shizmatičara<sup>10</sup>. Za nas su od interesa ovi stihovi

(13—14) *Histria testatur possessa hostilibus annis*<sup>11</sup>  
*Septies et decies scismate pestifero.*

Nešto dalje natpis tvrdi da je papa Honorije I uspio povratiti istarsko stanovništvo rimskoj crkvi

(17—18) *Sed bonus antistes dux plebis Honorius armis*  
*Reddidit ecclesiis membra revulsa piis.*

Očito je da se u VII st. smatrao Honorijev uspjeh u Istri necbično značajnijim jer inače ne bi bio ovjekovječen na takav način. Neprilika je jedino u tome, što nije baš jasno o kakvom se to uspjehu radi. Istarska shizma nestala je tek između 689. i 700. god<sup>12</sup>, pa je već i zato vladajuće mišljenje prinuđeno da postavi tezu o nekem „omanjem“ Honorijevu uspjehu kao i da ustvrdi da natpis riječima *septies et decies* misli na okruglo 70 godina, proteklih od 5. ekumenskog koncila održanog u Konstantinopolu u 553. god. koji je i uzrokovao shizmu Triju poglavlja, poznatu i pod imenom istarske shizme. Međutim, račun sa 70 godina nije baš osobito točan, jer s njime dolazimo do 623. god. (553 + 70 = 623), a s druge strane *septies et decies* ipak znači „sedamnaest puta“, a ne „sedamdeset puta“. Vladajuće mišljenje prinuđeno je dakle tumačiti natpis prilično nategnuto: brojka je navodno licentia poetica, a sam uspjeh o kojem natpis govori sumnjiv je ili bar beznačajan.

Smatramo da se Honorijev natpis daje protumačiti uspješnije i jednostavnije. Kako je riječ o prvorazrednom izvoru, treba nastojati odgovoriti na pitanje da li je Honorije doista postigao neki značajniji uspjeh prema istarskim shizmatičarima nakon sedamnaestogodišnje prevlasti shizme u samoj Istri.

Na sreću, sačuvano je pismo pape Honorija što ga je 18. veljače 628. uputio *universis episcopis per Venetiam et Istriam constitutis*<sup>13</sup>. U tom pismu papa odgovara gradačkom kleru te ga poziva da se raduje što je shizmatični biskup Fortunat pobjegao iz Grada na langobardsko područje (i tom prilikom opljačkao gradačku crkvu) i potiče ga da primi kao svog biskupa Primogenija, papina regionarija. Papa pod-

<sup>10</sup> H. Grisar, *Analecta Romana* 1899, 125.

<sup>11</sup> J. F. B. Rubeis, *Monumenta Ecclesiae Aquileiensis, Venetiis* 1734, col. 299; P. Kandler, *Scisma istriano*, „L'Istria“ II, 1847; F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* I, 1902, 202 čitaju: armis.

<sup>12</sup> V. W. Lenel, *Venezianisch-Istrische Studien*, Strassburg 1911, 5.

<sup>13</sup> R. Cessi, *Documenti relativi alla storia di Venezia anteriori al Mille* I, Padova 1942, 23—42 = Kos, *Gradivo*... I, 198—199.

sjeća gradački kler da je Fortunat već bio kanonski kažnjavan i da je već odavno (*olim*) bio naredio njegovo skidanje s dužnosti:

*Fortunatum olim sacerdotio exeundum decrevimus feriendum et nunc iterato paginalis auctoritatis decreto eius perfidiam innotdantes damnamus.*

Papa upotrebljava riječ „*olim*“ kad govori o naređenom uklanjanju Fortunata, a ne kaže npr. „*dudum*“ ili tome slično. Očito je da Fortunat nije bio kažnjen izvanredno teškom crkvenom kaznom odmah nakon prvoga svog crkvenog prekršaja, već je tome moralo prethoditi izvjesno ne baš kratko vremensko razdoblje uvjeravanja, saslušavanja i prethodnih upozorenja i kazni prije nego što se pristupilo izricanju tako teške kazne. Drugim riječima, Fortunat je morao biti na gradačkoj stolici patrijarha prilično dugo prije kazne uklanjanja s te dužnosti, a ta je pak donesena već „odavno“ — ukratko Fortunat se nalazio na položaju gradačkog patrijarha dugo vremena i tamo stalno prkoso papi.

Ipak, pretežni dio znanstvenika vjeruje mletačkim kroničarima po kojima bi izlazilo da je Fortunat bio gradački patrijarh — tek nekoliko mjeseci<sup>14</sup>. Međutim, skrajnja nepouzdanost mletačkih kroničara već je odavno uočena<sup>15</sup>. Mletački su kroničari osobito nepouzdana za razdoblje neken 611. god., i to iz razumljivih razloga. Jedan od glavnih izvora najvažnijeg mletačkog kroničara Ivana Đakona<sup>16</sup>, Pavao Đakon<sup>17</sup> ne zna o gradačkim i akvilejskim patrijaršima nakon 611. god. ništa, i to zato što upravo 611. god. umire Secundus, irentski biskup koji je sastavio kraću povijest Langobarda do Secundovih vremena koju je Pavao Đakon u priličnoj mjeri koristio<sup>18</sup>. Mletačkim kroničarima nije za razdoblje poslije 611. god. preostalo ništa drugo nego da upotrijebe svoju omiljenu metodu *Geschichtsklitterung-a* (izraz je od Lenela), samo još u dalekoj većoj mjeri nego za druga razdoblja za koja su imali bar kakve-takve podatke. Nakon Epifanija, kojeg još spominje Pavao Đakon<sup>19</sup>, *Cronica de singulis patriarchis Nove Aquileie*<sup>20</sup> spominje Ciprijana s trajanjem službe od 15 god., 3 mj. i 20 dana,

<sup>14</sup> V. npr. P. Paschini, *Storia del Friuli*, vol. I, Udine 1953<sup>2</sup>, 108; B. F. Kehr, *Regesta pontificum Romanorum*, Italia Pontificia VII, Venetia et Histria II, Berlini 1925, 75; G. P. Bognetti, *La continuità delle sedi episcopali e l'azione di Roma nel regno longobardo*, *Settimane di studio VII*, *Le chiese nei regni dell'Europa occidentale e i loro rapporti con Roma sino al '800*, Spoleto 1960, 434 i d.; A. Carile — G. Fedalto, *Le origini di Venezia*, Bologna 1978, 329 i d.

<sup>15</sup> V. W. Mayer, *Die Spaltung des Patriarchats Aquileia*, *Abhandlungen der Göttingen Gesellschaft der Wissenschaften*, *Phil.-hist. Kl. N. F. Bd. 2, 6*, 1898; Lenel, *Venezianisch—Istrische...* itd.

<sup>16</sup> V. G. Monticolo, *Cronache veneziane antichissime I* Roma, 1890, 59—187.

<sup>17</sup> MGH, *Scriptores rerum Langobardarum et Italicarum*, Hannoverae 1878.

<sup>18</sup> V. osobito korisni pregled izvora Pavla Đakona u R. Jacobi, *Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus*, Halle 1877.

<sup>19</sup> Pavao Đakon IV, 33: *apud Grados ordinatur patriarcha Epiphanus (...)* ab episcopus qui erant sub Romanis.

<sup>20</sup> Monticolo, *Cronache...*, 5—16.

Fortunata bez navođenja vremena koje je proveo na stolici gradačkog patrijarha te Primogenija koji je službovao 21 god., 3 mj. i 7 dana<sup>21</sup>. Ivan Đakon<sup>22</sup> i *Cronicon Venetum (Altinate)*<sup>23</sup> ne spominju uopće Fortunata, za Ciprijana daju vrijeme od 25 god., 3 mj. i 20 dana, a u pogledu trajanja službe Primogenijeve slažu se s *Cronicon*. U međusobni odnos spomenutih mletačkih kroničara ne možemo, dakako, ovdje ulaziti, kao što se ne možemo upustiti niti u pitanje vremena nastanka pojedinog kataloga<sup>24</sup>. Za nas je ovdje dovoljno upozoriti na očitu nepouzdanost mletačkih kataloga u odnosu na patrijarhe Ciprijana i Fortunata. Ne upada li u oči da Ivan Đakon i *Cronicon Venetum* naprosto ispuštaju Fortunata, kao da uopće nije ni postojao, a da ga *Cronica de singulis patriarchis* spominje s čitom nelagodnošću ne navodeći godine službovanja? Značajno je da o Ciprijanu inače ni iz jednog jedinog izvora ne znamo ništa premda je taj tajanstveni patrijarh navodno vladao po *Cronici* preko 15 godina, a po Ivanu Đakonu i *Cronicon Venetum* čak preko 25 godina? Čini nam se upravo nesumnjivim da je Ciprijan ušao u mletačke kataloge samo zato da bi zamijenio nezgodnog Fortunata. U *Cronici*, koja po nama sadržava najstariju sačuvanu verziju kataloga, Fortunat je uspio još nekako da „prživi“ pa ga *Cronica* bar spominje, dok su novije redakcije već „hrabrije“; one potpuno ispuštaju Fortunata tako da tog shizmatičara i kradljivca crkvenih dragocjenosti naprosto nestaje iz kataloga. Ako je pak Ciprijan ušao u kataloge samo zato da bi se pokrila praznina između Epifanija i Primogenija, onda se sam po sebi nameće zaključak: Fortunat je vladao gradačkim patrijaršijem u ono vrijeme, koje je u katalogima zauzeo tajanstveni i zapravo nepostojeći Ciprijan, tj. od približno 611. (smrt Epifanija) do 628. godine (dolazak Primogenija), tj. sedamdeset godina, dakle upravo onaj broj godina koji se spominje kao vrijeme shizme u istarskim krajevima, ili, što je za ondašnje crkvene prilike identično, u gradačkoj patrijaršiji.

Na kraju možemo se još zapitati, kako to da je Fortunat pobje-  
gao sa svoje stolice upravo koncem 627. god. i da je rimska crkva slavila makar i privremenu pobjedu nad istarskim shizmatičarima. Podrobniji odgovor daleko prelazi granice ovog rača<sup>25</sup>. Spomenimo ipak da je Bizant bio u Italiji u defenzivi jer je Heraklije (610—641) prebacio sve bizantske snage u dugogodišnju gigantsku borbu s Perzijom, uništenjem perzijske vojske, nakon čega je perzijski car Hozroe III bio ubijen i sklopljen izvanredno povoljan mir za Bizant. Velikim porazom perzijske vojske situacije se dakle i u Italiji promijenila u korist Bizanta pa su se pred bizantskim vojnim,

<sup>21</sup> Monticolo, Cronache... , 9—10.

<sup>22</sup> Monticolo, Cronache... , 76—79.

<sup>23</sup> H. Simonsfeld, *Chronicon Venetum, quod vulgo dicunt Altinate*, MGH, *Scriptores XIV*, 1—69 (vijest o patrijarsima nakon Epifanija na str. 16—17).

<sup>24</sup> Umjesto svega v. G. Fasoli, *I fondamenti della storiografia veneziana u La storiografia veneziana fino al secolo XVI*, Firenze 1970, 11—43.

<sup>25</sup> Pojedinsti v. u našoj studiji *Un'iscrizione onoriana sull' „Histria“ u Histrica et Adriatica*.

civilnim i crkvenim eksponentima u Italiji javile naoko opravdane nade u ponovno uspostavljanje bizantske vlasti nad područjima koja su držali Langobardi. Bijeg Fortunata, zapovjedni i arogantni ton papina pisma iz 628. god.<sup>26</sup>, slanje čovjeka papina povjerenja, Primogenija, u Grad da preuzme crkvenu vlast nad bizantskim i langobardskim crkvenim područjima — sve to ukazuje na povoljnu međunarodnu situaciju koja je ulijevala bizantskim predstavnicima u Italiji optimizam i čvstinu.

Iluzije nisu dugo trajale. Već 634. god. počinje strašna arapska navala na Bizant, koji je, uništivši Perziju, oslobodio snage daleko opasnijeg neprijatelja.

*Primljeno 26. juna, 1981.*

---

<sup>26</sup> Među ostalim, zapovijeda svim biskupima, čak i onima koji se nalaze na langobardskom području („per Venetiam constituti“: Venecija je u to doba označavala područje pod vlašću Langobarda, Istra područje pod vlašću Bizanta) da se pokoravaju osobi koju šalje papa.